

Časopis Centra za empirijska istraživanja religije

The background image shows the interior of a grand, ornate church. The architecture features multiple levels of arches, with the central one being the largest. The walls and ceiling are decorated with intricate patterns and colors, including gold, red, and blue. A large organ is visible in the background, and the central altar area is brightly lit. The overall atmosphere is one of historical grandeur and religious significance.

Religija & Tolerancija

UDC 316

ISSN 1451–8759
e-ISSN 1821–3545 (Online)

RELIGIJA I TOLERANCIJA

Časopis Centra za empirijska istraživanja religije

Broj 29

Novi Sad, Vol. XVI, N° 29, Januar – Jun, 2018.

RELIGIJA I TOLERANCIJA

Časopis Centra za empirijska istraživanja religije

Pokrenut kao zbornik 2002. Kao časopis izlazi od 2004.

CEIR, Novi Sad
Filozofski fakultet, dr Zorana Đinđića 2
<http://www.ceir.co.rs>

Glavni i odgovorni urednik:
prof. dr Zorica Kuburić, Filozofski fakultet, Novi Sad

Zamenik glavnog i odgovornog urednika:
dr Danijela Grujić, CEIR, Novi Sad

Izdavački savet:
akademik dr Vladeta Jerotić (SANU, Beograd)
prof. dr Đuro Šušnjić (CEIR, Novi Sad)
MA Ana Zotova (Univerzitet u Beogradu)
prof. dr Aleksandar Santrač (WU, Washington)

Članovi uredništva:
prof. dr Dragoljub B. Đorđević (Univerzitet u Nišu)
prof. dr Milan Vukomanović (Univerzitet u Beogradu)
prof. dr Aleksandar Prnjat (Univerzitet Alfa BK, Beograd)
prof. dr Zoran Matevski (Univerzitet u Skoplju)
prof. dr Ivan Cvitković (Univerzitet u Sarajevu)
prof. dr Sergej Flere (Univerzitet u Mariboru)
prof. dr Ankica Marinović (Univerzitet u Zagrebu)
prof. dr Nonka Bogomilova (Bulgarian Academy of Sciences, Sofija)
prof. dr George Wilkes (University of Edinburgh)
prof. dr Miroslav Volf (Yale University)

Lektura: Ljiljana Čumura

Dizajn i kompjuterska podrška: Boško Bjelica

Fotografija na koricama: Ivan Weitzenfeld

Časopis ima naučnu orijentaciju. Izlazi dva puta godišnje.

Tiraž: 300 primeraka

Štampa: Čigoja štampa, Beograd

Objavljivanje ovog časopisa omogućili su:
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
Ministarstvo pravde - Uprava za saradnju s crkvama i verskim zajednicama

UDC 316

ISSN 1451–8759
e-ISSN 1821–3545 (Online)

RELIGION AND TOLERANCE

Journal of the Center for Empirical Research on Religion

Number 29

Novi Sad, Vol. XVI, N° 29, January – June, 2018

RELIGION AND TOLERANCE

The Journal of the Center for Empirical Research on Religion

Launched as an anthology in the year 2002.

Issued as a journal from the year 2004.

CEIR, Novi Sad,
Faculty of Philosophy, dr Zorana Đinđića 2
Tel/fax +381 21 485 3852
<http://www.ceir.co.rs>

Editor in chief: Zorica Kuburić, PhD, University of Novi Sad
Editor-in chief deputy: Danijela Grujić, PhD, CEIR, Novi Sad

Advisory board:

academician Vladeta Jerotić (SANU, Belgrade)
Đuro Šušnjić, PhD (CEIR, Novi Sad)
Ana Zotova, PhD candidate (University of Belgrade)
Aleksandar S. Santrač, PhD (WAU, Washington)

Editorial board:

Dragoljub B. Đorđević, PhD (University of Niš)
Milan Vukomanović, PhD (University of Belgrade)
Aleksandar Prnjat, PhD (University Alfa BK, Beograd)
Zoran Matevski (University of Skopje)
Ivan Cvitković, PhD (University of Sarajevo)
Sergej Flere, PhD (University of Maribor)
Ankica Marinović, PhD (University of Zagreb)
Nonka Bogomilova (Bulgarian Academy of Sciences, Sofia)
George Wilkes (University of Edinburgh)
Miroslav Volf (Yale University)

Proofreading: Ljiljana Ćumura, *English Reader:* Roger Howarth

Designed: Boško Bjelica

Cover photography: Ivan Weitzenfeld

The journal publishes peer reviewed scholarly work.

Published twice a year.

Number of copies printed: 300

Printed by: Čigoja štampa, Belgrade

The publication of this journal was made possible by the:
Ministry of Education, Science and Technological Development
Ministry of Justice - Office for Cooperation with Churches and Religious Communities

SADRŽAJ

ISTRAŽIVANJA

Dorđe Luković, ŽILAVOST RELIGIJE I (JOŠ) NEISPUNJENA PROROČANSTVA	7
Tibor Tonhaizer, DISTINCTIVE FEATURES OF SOLAR RELIGIOUS POLICY DURING THE PRINCIPATE PERIOD	27
Zoran Kindić, ŠTA ODREĐUJE ONOSTRANU SUDBINU DUŠE?	37
Savka Karan, SIMBOLIZAM DOBA VODOLIJE U SLUŽBI IZGRADNJE UNIVERZALNE RELIGIJE	47
Ruža Knežević, OD STIDA I LUTANJA DO JEVREJSKE TEME.....	67
Bojana Vukojević, TRANSFORMACIJE RELIGIJSKOG IDENTITETA U SAVREMENOM DOBU	77
Anja Abramović, PREOBRAĆANJE HULIGANA	89
Mladen Aleksić, CIONIZAM: ISTORIJSKO-RELIGIJSKI OSVRT	99
Nikola Popović, ISTORIJSKI RAZVOJ I POREDAK ZAUPKOJENIH SLUŽBI U POSTIKONOBORAČKOJ VIZANTIJI.....	121
Ljiljana Ćumura, BOGOSLUŽBENI JEZICI	133
Ana Zotova i Zorica Kuburić, PRESENTATION OF RESULTS OF RESEARCH ON THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGION AND RECONCILIATION	149

PRIKAZI I OSVRTI

David Vještica, ZAKONSKI OKVIRI CRKAVA I VERSKIH ZAJEDNICA U REPUBLICI SRBIJI	165
Dražen Pavlica, KULTURA SVETOG	175

PREVOD

Matthias Warkus, DA LI POSTOJI BOG?	179
Andreas Pfeifer, MALE GRUPE – VELIKI ZNAČAJ	181

PRIČA I PESMA

Marija Vasić, JELENINIM SINOVIMA.....	185
Liza Neuhaus, ŽIVOT	188

CONTENT

RESEARCH

Dorde Luković, THE TOUGHNESS OF RELIGION AND (STILL) UNFULFILLED PROPHECIES	7
Tibor Tonhaizer, DISTINCTIVE FEATURES OF SOLAR RELIGIOUS POLICY DURING THE PRINCIPATE PERIOD	27
Zoran Kindić, WHAT DETERMINES SOUL'S DESTINY IN LIFE AFTER DEATH?	37
Savka Karan, SIMBOLISM OF THE AGE OF AQUARIUS AT THE SERVICE OF CONSTRUCTION OF A UNIVERSAL RELIGION	47
Ruža Knežević, FROM SHAME AND WANDERING TO THE JEWISH QUESTION	67
Bojana Vukojević, TRANSFORMATION OF RELIGION IDENTITY IN A MODERN AGE	77
Anja Abramović, CONVERSION OF HOOLIGANS	89
Mladen Aleksić, ZIONISM: HISTORICAL AND RELIGIOUS REVIEW	99
Nikola Popović, HISTORICAL DEVELOPMENT AND THE ORDER OF SERVICES FOR THE DEPARTED IN THE POST-ICONOCLASTIC BYSANTIUM	121
Ljiljana Čumura, LITURGICAL LANGUAGES	133
Ana Zotova i Zorica Kuburić, PRESENTATION OF RESULTS OF RESEARCH ON THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGION AND RECONCILIATION	149

VIEWS AND REVIEWS

David Vještica, LEGAL FRAMEWORK OF CHRISTIANS AND RELIGIOUS COMMUNITY IN THE REPUBLIC OF SERBIA	165
Dražen Pavlica, CULTURE OF THE SAINT	175

TRANSLATIONS

Matthias Warkus, GIBT ES EINEN GOTT?	179
Andreas Pfeifer, KLEINE GRUPPE - GROSSE WIRKUNG	181

STORY AND POEM

Marija Vasić, TO THE SONS OF JELENA	185
Liza Neuhaus, LIFE	188

Младен Алексић
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
mldnlksc@yahoo.com

УДК: 323.13(=411.16)(091)
Прегледни рад
Датум пријема: 18.1.2017.

ЦИОНИЗАМ: ИСТОРИЈСКО-РЕЛИГИЈСКИ ОСВРТ

Резиме

Рад има за циљ представљање развоја ционистичког покрета, историјски гледано, са посебним освртом на верски ционизам. Како је сам покрет веома разгранат, овде смо се фокусирали на политичко-верске елементе, где смо желели да покажемо како је ционизам, у својој основи, неодвојив од јудаизма.

У првом делу рада, кроз историјски развој ционизма, приказали смо кратку историју јеврејског народа и успостављања државе Израел, од Божијег обраћања Авраму, преко хаскале, јеврејског питања у Русији, погрома, алија, ционистичких конгреса до проглашења државе 1948. године.

У другом делу рада, осврнули смо се на верски ционизам, као посебну грану овог покрета. Приказали смо које су несугласице владале у самом покрету али и заједничке елементе, не испаштајући из вида библијске текстове. Посебан акценат смо ставили на Гуш емумим, који је био од велике важности за овај покрет.

Кључне речи: *ционизам, Јевреји, религија, политика, Израел.*

Ционизам је политичко-национални покрет Јевреја за поновним успостављањем јеврејске државе на територији „Ерец Израел“ (земља Израил), тј. на земљу која је чинила древне краљевине Израела и Јудеје (Света Земља), а која обухвата савремени Израел, Западну обалу, Појас Газе, као и делове савременог Јордана, Сирије и Либана. Примарна идеја ционизма, у свом првобитном схватању, није узимала „ерц Израел“ као свој императив, већ рашчишћавање Јевреја ван Европе. Бројни су чиниоци који су довели до таквог историјског следа догађаја. Не само појава национализма у 19. веку, већ и бројне неповољне ситуације по Јевреје, као што су руски погроми, афера Драјфус, пораст антисемитизма у Европи.

Сама реч „ционизам“ потиче од појма „Сион“ (Zion), што је назив за брдо у непосредној близини Старог града у Јерусалиму, које има велико значење за Јевреје (и хришћане). Сион се у Библији назива и „Давидов град“, који је он освојио¹. Иначе, Натан Бирнбаум је 1890. први употребио „ционизам“ у студентском журналу „Самоеманципација“.

¹ „Али Давид узео кулу Сион, то је град Давидов“ (2 Сам 5, 7).

У јудаизму, Јерусалим је најсветији град јер га је, према Старом завету, основао израелски цар Давид, као своју престоницу, да би његов наследник, цар Соломон, саградио велелепни храм. Централни положај Јерусалима у јеврејској вери, култури, традицији огледа се и у 2000 година дугој молитви „догодине у Јерусалиму.“¹

У Старом завету Бог Авраму обећава земљу „...иди из земље своје и од рода својега и из дома оца својега у земљу коју ћу ти ја показати“ (Пост 12, 1). То своје обећање он понавља Аврамовим потомцима, сину Исаку (Пост 26, 3)², унуку Јакову (Пост 28, 13)³ и др. Затим у Књизи поновљених закона се каже: „Ето, дао сам вам земљу, уђите у њу, и узмите земљу, за коју се заклео Господ оцима вашим, Авраму, Исаку и Јакову, да ће им је дати и сјемени њихову након њих“ (Понз 1, 8). Дакле, на самом почетку савеза између Јевреја и Бога, говори се о „Обећаној земљи“, коју Бог дарује Свом народу, Јеврејима.

Када се говори о разлозима и чиниоцима који су довели до појаве ционизма, покрета који се залаже и бори за насељавања Јевреја на једној територији, најпре се узимају чињенице из 19. века, које ћемо касније подробније изложити. Међутим, оно што је неспорно, то је да тежња Јевреја за *Обећаном земљом* не постоји након афере Драјфус и-или руског погрома и-или Холокауста у Другом светском рату. Ова тежња постоји још од давнина, када је Бог Мојсију говорио „*нак ћу вас одвести у своју земљу, за коју подигох руку своју заклињући се да ћу је дати Авраму, Исаку и Јакову; и даћу вам је у наследство, ја Господ*“ (Изл 6, 8).

Повратак на Сион

Свакако да се о повратку Јевреја у домовину (модерна држава Израел) може говорити још од времена Мојсија и изласка из египатског ропства, али конкретно „повратак на Сион“ је синтагма након вавилонског ропства, јер Сион је освојио цар Давид и подигао Јерусалим. У туђини Јевреји тугују за својим Сионом кроз молитвене песме „*На водама Вавилонским сјећасмо и плакасмо опомињући се Сиона*“ (Пс 137, 1).

Не само „повратак на Сион“ него, генерално, окупљање изгнаника у земљу Израила је једно од основних начела ционизма, као и Декларације о проглашењу државе Израел (1948. године). О том окупљању изгнаних,

¹ Која се чита за време празника Пасхе и Јом Кипура.

² „Сједи у тој земљи, и ја ћу бити с тобом, и благословићу те; јер ћу теби и сјемени твојему дати све ове земље и потврдићу заклетву, којом сам се заклео Авраму оцу твојему.“

³ „И гле, на врху стајаше Господ и рече: ја сам Господ Бог Аврама оца твојега и Бог Исаков; ту земљу на којој спавах теби ћу дати и сјемени твојему.“

говорило се још у Тори, „и одвешће те опет Господ Бог твој у земљу коју бијаху наслиједили оци твоји, и наслиједићеш је и учиниће ти добро и умножиће те већма него оце твоје“ (Понз 30, 5), затим пророчка обећања Исаије „И подигнуће заставу народима и прогнана Израљеве и расијане Јудине сабраће с четири краја земаљска“ (Ис 11,12), пророка Јеремије „и даћу вам се да ме нађете, говори Господ, и вратићу робље ваше, и сабраћу вас из свијех народа и из свијех мјеста у која сам вас разагнао, говори Господ, и доведићу вас опет на мјесто, одакле сам вас иселио“ (Јер 29,14), пророка Језекиље „и познаћете да сам ја Господ кад вас доведем у земљу Израљеву, у земљу за коју подигох руку своју да ћу је дати оцима вашим“ (Језек 20,42) и др.

Дијаспора

Јевреји су у дијаспори, расејању, чували своју културу, традицију, где су организовали своје заједнице и наставили су са проучавањем Торе и практиковањем јудаизма. Одређене јеврејске заједнице су постојале и у Јерусалиму и околини. У време распада Римског царства (4. век) Јевреји се, углавном, налазе на територији Западне Европе. У средњем веку расте нетрпељивост према Јеврејима, пре свега у хришћанској Европи. У 8. веку, Карло Велики је позвао Јевреје да населе немачке територије и та група Јевреја се назива „Ашкенази“. Друга велика јеврејска групација су „Сефарди“, Јевреји пореклом са Иберијског полуострва, одакле су протерани у 15. веку. Доба процвата доживели су на Иберијском полуострву (8-11.век) у време владавине Арапа у том делу свету. Међутим, услед јачања утицаја Католичке цркве, формирања Инквизицијае као и за време Крсташких ратова, за Јевреје постаје неподношљиво. Од 12. века они бивају протерани из земаља Западне Европе.¹ Генерално, прогон Јевреја се стишао Француском револуцијом и Наполеоновим освајањем.

Хаскала

Доласком Просветитељства, ситуација за Јевреје се мења из корена. Јосиф II Хабзбуршки издаје „Едикт о Толеранцији“², први знак покрета у Европи или Америци ка прихватању Јевреја као једнаких чланова друштва. Француска је 1971. године Јеврејима дала иста права као и осталим грађанима. Покрет „јеврејског просветитељства“ се назива хаскала.

¹ Систематска протеривања из: Пољске (1124), Енглеске (1290), Француске (1306), Белгије (1370), Аустрије (1420), Холандије (1444), Шпаније (1492), Италије (1540) и др.

² Едикт о верској толеранцији међу хришћанским мерама (1781) био је саставни део Јосифових реформи; дозвољавао је православнима, протестантима и Јеврејима у Царству већу слободу кретања, становања, упражњавања својих верских обичаја као и право да похађају државне универзитете.

Хаскала је интелектуални покрет у Европи, који је трајао отприлике од 1770. до 1880. године. Настала је на територији Галиције а касније се раширила Источном Европом.¹ Била је под утицајем учења Мајмонидеса. „Оцем“ хаскале се сматра Мојсије Менделсон, који је писао на немачком. „Проповедници“ овог покрета називају се „маскилима“, они који су радили на просвећивању Јевреја. Највећа промена у јеврејском друштву, доласком хаскале, настаје у образовању, едукацији јеврејске заједнице. Талмуд се уклања као централна тема образовања, јеврејске студије акценат стављају на секуларно знање, модерне језике, а све ради интеграције у друштво. Прва школа хаскале је основана у Берлину 1778. године. У овим школама, образовање је било бесплатно за сиромашну децу, која су учила немачки језик, француски, аритметику, географију, историју, уметност, библијске студије и јеврејски језик. Хаскала је донела и велику промену јеврејском друштву што се тиче језика. То је период оживљавања хебрејског језика, прихватања других европских, а престанак коришћења јидиша. Такође, припадници хаскале су сматрали да би интеграција Јевреја у (европско) друштво ишла боље када би се више бавили занатством, пољопривредом, уместо економским пословима (по чему су били познати Јевреји), новчаним трансакцијама, банкарством и сл. Ортодоксни Јевреји су од почетка били против хаскале, зато што је он био против традиционалног јудаизма.

Овај покрет, заснован на рационалности, инспирисан је европским просветитељством, али са јеврејским карактером. Охрабрио је Јевреје да студирају световне предмете, да науче, поред јеврејског, и европске језике и омогућио им је да се асимилију у европско друштво. Хаскалу карактерише научни приступ религији, као и секуларни поглед на свет. Управо у ово време су почеле да нестају ограде јеврејске европске изолације (гето), када се повећала економска размена, што је довело до друштвене и културне покретљивости. Јевреји су добијали, широм Европе, грађанска и политичка права. Овај период верске толеранције је и период индустријске револуције, где Јевреји нису имали занемарљиву улогу. Они су се, наиме, бавили професијама које условљавају даљу експанзију: као банкари држали су капитал, имали су великог удела у трговини и занатству. На све ово, треба додати и чињеницу да западноевропски Јевреји су, махом, били становници урбане средине, што је у време капиталистичке привреде и буржоаске идеологије допринело њиховом избијању на чело привредних делатности. Овај буржоаски либерализам им је помогао да разбију изолацију, излазећи из „гетоа“, јер су постали друштвено корисни, баве се занимањима која доносе зараду.

¹ На истоку до „Зоне насеља“, територије која је била део Пољске, али је Русија освојила и тако „наследила“ велики број Јевреја и приморала их да живе у тој „зони“ (која се протезала од Балтичког мора до Црног мора).

„Јеврејско питање“ у Русији

Након што су протерани из западноевропских, хришћанских земаља, (западноевропски) Јевреји мигрирају на исток. У 14. веку, пољски краљ Казимир III Велики позива Јевреје да населе Пољску, али као припадници трећег staleжа. Јевреја је и пре Казимира било у Пољској, али након овог позива, у много већем броју. У 18. веку десиле су се поделе Пољске¹, након којих велики број Јевреја почиње да живи у Руској Империји, јер су њој припале одређене територије са бројним јеврејским становништвом. Наиме, Катарина Велика са првом поделом Пољске, добија територију са 10%-15% јеврејске популације. Међутим, ситуација се драстично мења са другом и трећом поделом, када Русија добија територије са око милион Јевреја. Они бивају приморани да живе у тзв. „Зони насеља“², коју је оформила управо Катарина Велика, како би спречила њихово продирање у унутрашњост земље. Било им је забрањено да живе ван те области. Отваране су посебне (световне) школе за јеврејску децу, јер су Руси увидели да се процес асимилације делимично спровео у неким западноевропским земљама кроз просвету. Овоме је помогла и хаскала, која је Јевреје учила да верске школе нису довољне за потпуно образовање. У време Александра II ситуација се, привидно, мења на боље за Јевреје. Он је укинуо ропство, дозволио Јеврејима да живе ван „Зоне“ (богати, студенти, трговци, високошколовани...), јавне службе отворио за њих (лекари, адвокати...); генерално, укинуо окрутне декрете против Јевреје и побољшао им је статус. Када се зна да је привилегију живљења ван „Зоне“ имао свако ко заврши државни Универзитет, не чуди то што су многи руски ђаци похрлили на високо школовање. Наравно, овоме је и хаскала допринела, која је била подржавана од стране власти. Реформе цара Александар II су омогућиле интеграцију Јевреја у руско друштво.

Погром

Велики погроми Јевреја у Русији почињу 1881. године. Међутим, постоје неки инциденти ранијих година, који су били нека врста „увода“ у велике погроме 19. и 20. века. Наиме, године 1821. десио се тзв. „Одеса погром“³ (није био погром великих размера, више антијеврејски улични напади), због оптужба да су Јевреји учествовали у крвољачном убиству

¹ Овим поделама престала је да постоји Пољско-Литванска унија (1386-1791). Пољску су поделили Руска Империја, Пруска и Хабзбуршка монархија. Биле су три поделе: 1772, 1793. и 1795. године.

² „Зона насељавања“ се простирала од Балтичког до Црног мора. Фактички, постојала је до 1917. Територијално је заузимала пределе данашње Литваније, Белорусије, Пољске, Молдавије, Летоније, Украјине и Русије. Крајем 19. века, ту је живело око 5 милиона Јевреја.

³ У овом, данас украјинском, граду, десило се више јеврејских погрома, 1821, 1859, 1871, 1881-1906. као и чувени масакр 1941. године.

цариградског патријарха Григорија¹, заједно са Турцима. У марту 1881. године, бомбом је убијен руски император Александар II Николајевич Романов, од стране организације „Народна воља“. Једна од учесница у организацији атентата је била и Гесја Мировнова Гелфан, јеврејског порекла. Касније се пронела вест да су Јевреји криви за убиство цара, што је бацило нову љагу на њих.

Погроми почињу углавном у Украјини и око Варшаве, али се касније шире на целокупно Царство. Трајали су са прекидима, јачали и стишавали се. Било је три таласа:

- а) 1881-1884. када је убијено око 100 Јевреја;
- б) 1903-1905. када је убијено између 2000 и 3000 Јевреја;
- в) 1917-1920. када је убијено око 50.000 Јевреја;

Прва Алија

Целокупна ова ситуација у Русији (погроми, „Мајски закон“) ставила је Јевреје у тешку ситуацију. Решење су нашли у масовним миграцијама, које су трајале наредних пар деценија. Заправо, као да се библијска прича о непрестаном насељавању и исељавању наставила и у модерном добу. Цео крај 19. и почетак 20. века је обележен великим миграцијама Јевреја по целом свету. Након великих погрома 1881, Аврамови потомци крећу у два правца: Сједињене Америчке Државе и Отоманска Империја. Још пре 1881. године у САД-у је постојала јеврејска заједница, која је тамо отишла крајем 15. века (када су сефарди истерани из Шпаније и Португалије, као и ашкенази из Пољске, Немачке). Међутим, новопридошла јеврејска популација у САД-у је надмашила претходну. Године 1880. у С. Америци било је око 250.000 Јевреја, а до 1937. их је било око 3 и по милиона. Слично је било и у Јужној Америци, али у мањем опсегу.

Истовремено са исељавањем у Америку, руски Јевреји крећу организовано ка „*Ерец Израелу*“. Треба поменути Лилиенблума² и Пинскера³, који су стару месијанску идеју о „повратку кући“ изразили на нов начин, као

¹ Св. Нови свештеномученик Григорије V (Григорије Ангелопулос 1746-1821), који је у три наврата био цариградски патријарх (1797-1798, 1806-1808, 1818-1821). Био је оптужен од стране султана да није смирио Грке, који су кренули да дижу устанак против Османског царства (грчки рат за независност 1821-1830). Априла 1821, на Васкрс, после Св. Литургије, извели су га из цркве Св. Ђорђа (Фанар) и обесили. Тело су му бесомучно вукли улицама да би га на крају бацили у Босфор. Грци су тело однели у Одесу (тада била под Руском империјом) и сахранили тамо уз царске почести. Године 1871. мошти овог светитеља су враћене у (слободну) Грчку, у Атину.

² Мојсије Лилиенблум (1843-1910) јеврејски активиста и писац.

³ Леон Пинскер (1821-1891) јеврејски активиста, пионир ционизма, оснивач покрета „Љубитељи Сиона“.

могућност решења „јеврејског питања“. У Одеси је 1883. године основан *Одбор за колонизацију Палестине*, чији је председник био Пинскер а секретар Лиленблум. Они су сматрали да Јевреји никада не могу да се уклопе као народ на руској територији, колико год се културно асимиловали, јер ће увек бити странци. Пинскер је 1882. године издао памфлет „Аутоеманципација“ (под псеудонимом), који је извазвао велике реакције, за и против, где је, између осталог, рекао: „велике идеје 18. и 19. века нису мимоишле наш народ без остављања трагова. Ми се осећамо не само као Јевреји, већ пре свега као људи. И као људи, ми желимо, такође, да живимо као и сви остали људи и да будемо нација као и сви остали.“ У том памфлету, писаном на немачком језику, изнео је став да јеврејско национално питање неће да се реши докле год Јевреји немају своју државу. Иако је у почетку, баш као и Лиленблум, веровао у културну асимилацију, борио се за једнака социјална права Јевреја, управо након погрома 1881. одустао је од те идеје и окренуо се ка пропагирању идеје о одласку у Палестину¹. Он је 1890. године основао добротворну организацију „Друштво за помоћ јеврејским пољопривредницима и занатлијама у Сирији и Палестини“, познато и као „Одеса комитет“. Уз велике тешкоће, у раздобљу од преко двадесет година, створено је двадесет осам јеврејских колонија (Ришон Лецион, Хадера, Рош Пина, Петах Тиква и др) са неколико хиљада људи. Средства су дали група „Љубитељи Сиона“ из Русије и барон Ротшилд² из Париза (Дубнов, 1982: 99).

Око 35.000 Јевреја³ је емигрирало у Палестину током Прве алије. Овај талас су чинили религиозни Јевреји, који су у Свету земљу дошли како би служили Богу и обрађивали земљу. Прве колоније су биле поприлично препознатљиве – синагога са ритуалним купатилом и око ње зграде за становање (Тумара, 2012: 73). Овај талас сматра се и успешним и неуспешним. Неуспешним из разлога што након њега није створена држава у којој би живели Јевреји. Такође, многи су напустили Палестину и отишли за Америку или се, чак, вратили у Русију. Мада, они нису имали политички план за тако

¹ Палестина – данас се под овим појмом, пре свега, мисли на делимично признату државу „Палестину“. Међутим, овај појам означава још: историјску и географску област Блиског Истока, Свету земљу, Ерец Израел, Палестинску територију. Име Палестина потиче од имена народа Филистејци, који су се око 1175. Г. Пне населили медитеранску област Ханан. Римски цар Хадријан (2. век) је променио назив провинције Јудеја у „Сиријска Палестина“. За време Отоманске владавине, Палестинцима су обично означавани Јевреји који су ту живели, док су се Арапи називали Арапи. Тек од 1970-их се реч „Палестинци“ користи да означи арапско становништво Палестине.

² Барон Едмунд Бенцамин Џејмс де Ротшилд (1845-1934) био је француски припадник Ротшилд фамилије, велики помагач ционистичког покрета, дао је велике донације за оснивање јеврејских насеља у „Ерец Израелу“, што је касније довело до оснивање модерне Државе Израел. Ротшилди су чувена, светска банкарска фамилија, која потиче још из 18. века, када су се бавили банкарским пословима у Италији, Француској, Немачкој. Током 19. века поседовали су највеће богатство на свету.

³ Према http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Immigration/First_Aliyah.html

нешто, а нису желели ни да погоршају односе са Русијом и Отоманском империјом. Међутим, раширили су свест о потреби организовања јеврејске државе, што је било веома значајно за ширење ционистичког покрета.

Ционистички покрет

Теодор Херцл у младости није био много заинтересован за јудаизам, јеврејско питање. Интересовао се за писање, поезију, историју, науку. Први значајан тренутак у његовом животу јесте селидба породице у Беч, након породичних проблема. Убрзо је у престоници европске културе постао члан академског друштва *Албиа*, истицао се појавом, отменошћу, универзалним образовањем, али и мачевањем и стрељаштвом (Пејашиновић, 1997: 29). У тој средини се асимиловао. Међутим, осамдесетих година 19. века, Аустрију је захватио талас антисемитизма, коме Херцл није придавао посебан значај. Након кратке академске каријере правника, посветио се журналистици и писању позоришних комада. Постао је дописник најугледнијег бечког листа Ноје Фраје Пресе (*Neue Freie Presse* – Нова слободна штампа) из Париза. Не интересује се за рад париског *Руско-јеврејског друштва за колонизацију Палестине* барона Хирша, позив на повратак у домовину назива детињаријом. Али једна велика афера у Паризу ће променити његов поглед.

У септембру 1894. године у Француској је избио чувени скандал назван „афера Драјфус“, политички скандал који је изазвао дубоке поделе у друштву у периоду 1894-1906. Наиме, официр француске војске јеврејског порекла, Алфред Драјфус, био је осуђен на доживотну робију за наводну шпијунажу француске војске у корист Немачке. Пар година касније, суђење је поновљено али је казна преиначена у десетогодишњу, да би на крају целокупног овог процеса (1906) Драјфус био ослобођен свих оптужби, рехабилитован, унапређен у чин мајора и одликован Редом Легије части. У овом политичком скандалу на крају 19. века, „оштро је оцртан један број карактеристичних црта 20. века. Слабе и једва распознатљиве у раним деценијама века, оне су на крају изрониле на пуну дневну светлост и откриле да су део главних токова модерних времена“ (Арент, 1998: 96).

Овај инцидент је преко ноћи Херцла учинио ватреним ционистом. Почео је да сарађује са познатим личностима, утицајним Јеврејима, дипломатама. Залаже се за организовану сеобу у „Обећану земљу“. Године 1896. изашла је његова књига „Јеврејска држава“, где даје пресек положаја Јевреја у Европи, критикује асимиланте. Сматрао је да Јевреји поседују националност, али своју државу, и зато треба да је створе, било то Палестина или Аргентина, јер само преко своје националне државе могу да избегну антисемитизам, да прикажу и заштите своју културу. Књига је изазвала оштру полемику међу јеврејском популацијом. Рабини су били оштри критичари, јер је Херцл њих одвојио од државе, која би била секуларна; није био присталица месијанства, јер је пропагирао политички ционизам. Овај сукоб ционизма и ортодоксног јудаизма ће имати велике последице у будућности.

Разрадио је детаљан план привредног, социјалног, правног, војног и верског организовања будуће државе (Пејашиновић, 1997: 35). Тражио је од султана територију Палестине, а за узврат, нудио је помоћ око турских финансија. Хришћанима је обећавао решавање проблема са хришћанским светим местима. Путовао је по Европи и тражио сараднике, склапао нова, значајна познанства.

Први ционистички конгрес је одржан од 29. до 31. августа 1897. године у Базелу (Швајцарска). Окупио је 204 делегата из Немачке, Аустро-Угарске, Русије, Румуније, Енглеске, САД, Србије, Палестине, скандинавских земаља и других крајева света. Међу учесницима, били су рабини, слободни мислиоци, предузимачи, социјалисти, интелектуалци, занатлије, студенти и други. Химна „Љубитеља Сиона“, Хатиква (Нада), постала је химна ционистичког покрета.¹ Конгрес је прокламовао оснивање *Светске ционистичке организације* (СЦО), а њене циљеве је формулисао Макс Нордау у програму познатом као *Базелска декларација* – „ционизам има за циљ да јеврејском народу створи домовину у Палестини која би била обезбеђена јавним законом“ (Пејашиновић, 1997: 39). Ова декларација је неоспорно значајна за ционизам и стварање будуће државе јер је прокламовала организовану политички, правну борбу за стварање државе. Конгрес се борио за:

- унапређење погодних линија за насељавање Палестине Јеврејима
- организовање и повезивање целокупног јеврејства помоћу разних институција
- јачање осећаја националне свести
- припрема за добијање сагласности владе

Одмах је започето са организовањем институција ционистичког покрета. Као главни проблеми јавили су се расељеност Јевреја и разни сукоби унутар јеврејства. Први председник СЦО био је Херцл, а највиши орган Конгрес. Велики противници су и даље били рабини, јер су се осетили угроженим, као и разне реформаторске, асимилационе струје у свету, међу којима и организација БУНД (Савез)². Херцл је наставио са својом дипломатско-политичком борбом, али без великог успеха, што је резултирало јачањем опозиције у СЦО. Управо је Јеврејски национални фонд створен као противтежа Херцловој неплодној дипломатији. Међутим, иако је више пута путовао у Истанбул, покушавајући да примора султана на хатишериф, враћао се без успеха, али није губио веру у остварење својих циљева. На прагу 20. века, ционистички покрет се поделио на „политичаре“ (западноевропски ционисти) и „прагматичаре“ (источноевропски), које је предводио Хаим Вајцман. Они су били за моментално насељавање Палестине (другу територију нису узимали у обзир, за разлику од Херцла), не чекајући одобрење Порте. Тада се

¹ Данас је химна државе Израел.

² БУНД – Општи савез јеврејских радника Русије и Пољске, јеврејска секуларно-социјалистичка партија у Руској империји, која је била активна у периоду 1897-1920.

рађа и *културни ционизам* који је био тачка раздвајања покрета. Однос ционизма према језику, просвети, религији, култури, био је камен спотицања. Херцл је био религијски неутралан, ради придобијања и атеиста. Његови противници су били и: припадници тзв. „духовни ционисти“, на чијем челу је био чувени Ахад Хаам, који се залагао за Палестину као духовни центар јеврејства; струја „дијаспора национализма“ чији је идејни вођа Симон Дубнов, који су сматрали да је живот у европским градовима много повољнији од „прашњаве Палестине“. У циљу обједињавања политичког национализма („херцлизам“), духовно-културног национализма „ахад-хаамизам“) и национализма дијаспоре („дубновизам“), створена је *Ционистичка демократска фракција*.

На почетку 20. века, Херцл је увидео да његова „чартер дипломатија“ не даје успеха, био је свестан да мора нешто да мења. Окренуо је своју спољну политику, па је уместо помоћи на истоку (Отоманско царство) решио да нађе стратешког партнера на западу, у Лондону. Британски министар колонија, Џозеф Чембрлен (управо ће Велика Британија одиграти кључну улогу у остваривању ционистичких циљева) је Херцлу предложио север Синајског полуострва али је овај одбио речима „Нећемо у Египат, тамо смо већ били.“ Убрзо Чембрлен предлаже Уганду¹ као коначно решење, што Херцл прихвата јер није имао пуно избора. Знао је да време пролази, дипломатија није давала резултате, притом, тада се десио и чувени Кишињев погром (1903. у склопу „другог таласа“ погрома Јевреја у Русији), као и појављивање чувеног памфлета „*Протоколи сионских мудраца*.“² Овај план Уганда се састојао у јеврејској аутономији на тој територији али под британском врховном контролом. Ово ће изазвати нове поделе у СЦО које ће кулминирати на VI Конгресу (Базел, 1903). Херцл је био свестан да Уганда није Сион, Палестина, али у тренутној геополитичкој ситуацији није могао наћи боље решење, стога је оно само привремено, до даљњег. Источноевропски ционисти су били одлучно против овог предлога, а у њихов прилог је ишла и чињеница да је Уганда била непогодна за масовну колонизацију. Такође, противници Уганде нису били задовољни деловањем Херцла, јер је он ишао код многих владара, дипломата а да за то није тражио одобрење Конгреса, што су му замерили.

¹ Република Уганда, држава у источној Африци, без излаза на море. Британија је над Угандом успоставила протекторат 1894. Године. Један од највећих диктатора 20. Века је био управо председник Уганде, Иди Амин.

² Протоколи сионских мудраца- антисемитски памфлет који је штампан 1903. У Русији. У *Протоколима* се приказују наводни састанци истакнутих Јевреја које су ови одржали током I Конгреса СЦО (Базел, 1897). Јевреји у спреси са масонима наводно имају за циљ стварање јеврејско-масонске државе, користећи корупцију, злоупотребом штампе, изазивањем економских криза. Након Октобарске револуције, памфлет се проширио по Европи и Америци и стекао велику популарност. Тек 1921.г. енглески новинар Филип Грејвс доказао је да је реч о фалсификату, плагијау *Дијалога о паклу између Макјавелија и Монтекијеа*, сатире коју је 1864. Написао Морис Жоли о Наполеону III. (види Пејашиновић, 49)

Разумљива је била разлика источноевропских и западноевропских циониста. Источни ниси били асимиловани, трпели су погроме и хтели су једном за свагда да реше своје питање, нису били спремни да експериментишу, док су западни били поприлично еманциповани, асимиловани.

Пред крај живота, Херцл је покушао да нађе помоћ у Италији, код краља Виктора Емануела и папе Пије X међутим није нашао разумевања. Папа му је тада одговорио: „Јевреји нису признали нашег Господа, ми не можемо признати Јевреје“ (Пејашиновић, 1997:55).

Друга алија

Барон Ротшилд је 1900. предао управу над колонијама у Палестини организацији *Јеврејска колонијална асоцијација* (основао је барон Хирш), а ова асоцијација је припремила терен за другу алију. Други талас имиграција Јевреја из Русије у Отоманску Палестину кренуо је 1904. и трајао до 1914. а био је условљен погромима Јевреја у Русији. У току овог таласа, Палестину је населило око 40.000 Јевреја.

И у овој алији је било оних који су напустили Палестину и отишли даље за Америку или се вратили у Русију. Међу онима који су остали, један део су чинили руски ционисти, који ће касније постати вође ционистичког покрета и високи државни званичници. Ова алија је значајна из више разлога. Пре свега, то је било прво ционистичко насељавање „Обећане земље“, организовано, под покровитељством покрета. Друга важна новина јесу *кибуци*, земљорадничке комуне у Израелу са заједничким власништвом, заједничком потрошњом. Први кибуц је основан 1909. на обали Галилејског језера (кибуц Деганија). Ове комуне су биле под утицајем руског социјализма и део су тзв. *радничког, социјалистичког ционизма*. Били су поприлично затворени, одбацивали су најамну радну снагу, пре свега због Арапа. Као основни вид ционистичког насељавања Палестине, кибуци су били и војна упоришта, те су зато били смештени на стратешким положајима, како би се бранили од Арапа. Такође, ови кибуци нису најбоље прихваћени код западноевропских циониста јер су у тим комунама јасно видели руски бољшевизам и комунизам, против кога су се борили у својим државама. Ова алија је допринела и цивилизацијском развоју Палестине, пре свега кроз економски просперитет. Јеврејска заједница у Палестини (јишув) је почетком 20. века доживела економски и културни развој.

После Херцлове смрти, главно упориште ционизма је била Источна Европа, из горенаведених разлога антисемитизма, погрома, неасимиловања. Бројне ционистичке организације на западу (нпр, у Немачкој, САД...) иако су биле бројне, нису биле јаке. И поред тога, пред Први светски рат, ционизам се проширио на све крајеве света (Јужна и Северна Америка, Африка). Основане су многобројне организације и политичке партије, и када се завршила друга алија, ционистички покрет је био масовна организација у свету, иако вође нису имале харизму Херцла.

Први светски рат и Балфуорофа декларација

Историја је показала да Јевреји прво морају да прођу кроз страдање и сопствену Голготу како би остварили свој циљ. У Првом светском рату, Јевреји су учествовали као припадници војске држава у којој су тренутно живели, те је овај Велики рат за њих био и самоубилачки, јер су се често налазили на супротним странама. Најтежу судбину су, опет, поднели источноевропски Јевреји, јер борбе Источног фронта су биле, махом, на територијама где су живели милиони Јевреја (Јеврејска зона, Галиција, Пољска, Румунија). Поред тога, трпели су антисемитске испаде у Русији. Често су служили као „вентил“ руским војницима за војне неуспехе. Тек 1917. у марту, руска Привремена влада је донела одлуку о укидању свих антијеврејских закона. Код западних Јевреја, ситуација је била другачија, олакшавајућа, колико је то могуће у ратним условима. Наиме, они нису трпели антисемитске испаде својих држава јер су и сами били асимиловани. Били су поприлично привржени Централним силама, односно земљама из којих долазе (Немачка, Аустро-Угарска, Турска). Маја 1916. потписан је тајни *Сајкс-Пикотов споразум*¹, између В. Британије и Француске о подели интересних сфера на Блиском истоку након Првог светског рата. Касније је и Русија укључена у тај споразум, који је, недвосмислено, издао Арапе и њихов договор са Британцима, када је 1915. вођена преписка Хусеина и Макмахона, британског комесара у Египту. У тој преписци се јасно види да Енглеска прихвата (делимично) Хусеинове захтеве, који је заузврат нудио подизање устанка против Отоманског царства. Територија западно од реке Јордан би се нашла под међународном, енглеско-француском, управом, што због уважавања ционистичких тежњи тако и због светих места хришћана. Да је енглеска дипломатија била немилосрдна, види се и по томе да су пристали на арапски устанак, чији договор се коси са Сајкс-Пикотовим споразумом. Британци нису само тајно преговарали са својим Савезницима (Русијом и Француском) и Арапима око Блиског истока, већ паралелно и са ционистима, конкретно са Вајцманом, који је представљао Јевреје у Британији (као председник Ционистичке федерације у В. Британији). Притом, током Првог светског рата, енглески ционисти су заузели водећи положај у ционистичком покрету. Ционисти са Острва су октобра 1916. британској Влади упутили *Меморандум*, тражећи признање права на Палестину, несметано усељавање и признање институција ционистичког покрета. Ционистима је ишло на руку и то што је Лојд Џорџ, велики пријатељ Вајцмана, 1916. децембра постао премијер. У јануару 1917. Влади је упућен нацрт декларације *Општи програм јеврејског насељавања Палестине у сагласности са аспирацијама ционистичког покрета*. Сви ови напори резултирали су чувеном *Балфуоровом декларацијом*. То је, заправо, писмо британског министра иностраних пос-

¹ Сајкс-Пикотов споразум по коме би В.Британија требала да добије: Јордан, Ирак без северног дела, мали део око Хаифе. Француска зона утицаја: југоисточна Турска, северни Ирак, Сирија, Либан. Русија би добила: Јерменију и делове Курдистана.

лова, лорда Балфора, упућено Ционистичком савезу В. Британије и Ирске преко познатог банкара лорда Ротшилда, 2. новембра 1917.

Драги лорде Ротшилде,

Имам велико задовољство да у име владе Његовог величанства пренесем следећу декларацију о подршци јеврејским ционистичким аспирацијама које су биле поднете кабинету и од њега одобрене. Влада Његовог величанства гледа са благонаклоношћу на стварање националног огњишта у Палестини за јеврејски народ и уложиће највеће напоре како би олакшала постизање тог циља при чему треба јасно разумети да неће бити учињено ништа што би могло кршити грађанска и верска права постојећих нејеврејских заједница у Палестини, или права и политички положај који Јевреји уживају у ма којој другој земљи. Био бих Вам захвалан ако бисте овом декларацијом упознали ционистичку декларацију.

*Искрено,
Артур Балфур*

Сама декларација је добила велику популарност, али и изазвала оштру полемику. Спорни су, како британски мотиви и циљеви, тако и легитимност овог документа. Британије је, свакако, хтела да обезбеди присуство на Блиском Истоку, као упоришту британског империјализма. Такође, Британије је хтела на овај начин да привуче и остале ционисте у другим државама, и на тај начин да буде испред осталих. Ту је и стварање антитеже Француској у Либану и Сирији као и порасту арапског национализма. Наравно, остаје и отворено питање да ли је ова декларација можда награда ционистима за помоћ коју су пружили Савезницима (имали су утицаја у увлачењу САД у Велики рат). Ту се, затим, поставља питање легитимности документа. Прво, ционисти не представљају светску јеврејску популацију. Друго, одакле Британији легитимност да било коме додељује „национални дом“¹? А управо је и тај појам проблематичан за многе; шта је, заправо, „национални дом“ Јевреја? Сигурно да Јевреји и Арапи неће да се сложе око овог, као и шта се тачно (територијално) подразумева под појмом „Палестина“? Да ли се мисли и на територију источно од реке Јордан или само западно? Што се заслуга тиче, неки верују да су се само поклоpile територијално-политичке тежње циониста и В. Британије, док други тумаче да је ово дело Вајцмана.

Убрзо након тога, многе велике силе су признале ову декларацију.² Рат се ближио крају, било је питање времена ослобађања Палестине као и пропасти Отоманског царства. У таквој ситуацији, постало је јасно да је ова декларација значајан корак ка формирању модерне државе Израел. Међутим, како смо већ поменули, неписано је правило да Јевреји прво морају проћи кроз страшне муке, да би дошли до свог циља.

¹ „Национално огњиште“ - проблем у енглеском језику; да ли је појам био са одређеним (the) или неодређеним чланом (a)?

² Занимљиво је да је прва држава која је подржала Балфурову декларацију била Србија.

Период између два светска рата

Након завршетка Првог светског рата и пропасти Отоманске империје, ситуација ће се нагло убрзати, по корист циониста. Досељавање Јевреја у Палестину, под новим условима у послератном периоду, почело се вршити нагло и у широким размерима. Заправо, нови услови јесу геополитичке и територијалне природе. Лига народа је 24. јула 1922. године доделила мандат Великој Британији за управљање Палестином; отуда и назив „мандатна Палестина“, за период од 1918. до 1948, који је представљао посебан ентитет. У самом уводу документа Лиге народа (1922) каже се: „Мандат ће обезбедити формирање јеврејског националног дома...и развој самоуправних институција, а такође ће штитити грађанска и верска права свих становника Палестине, без обзира на расу и религију.“¹ Британски мандат је, територијално, покривао две административне области: западно од реке Јордан и источно (Трансјорданија). Управо у овом „мандатном“ периоду јавиће се раст јеврејског и арапском национализма, што ће довести до међусобних сукоба, који ће обележити другу половину 20. века и постати синоним за „кризу на Блиском Истоку“.

У овом периоду, догодиле су се, чак, три алије: трећа (1919-1923), четврта (1924-1929) и пета (1929-1939). Током треће алије, која је проузрокована антисемитским погромима у Источној Европи, Руском револуцијом, делимичном успеху друге алије, Балфуровом декларацијом и економском кризом, на територију Палестине доселило се око 40.000 Јевреја. За време четвртог таласа, дошло је око 80.000 Јевреја, док је за време петог, дошло око 250.000 Јевреја. Овај пети талас био је проузрокован растом нацизма у Европи као и „затварањем врата“ САД-а за јеврејске мигранте. Током 1936-1939. десио се и „арапски устанак“, побуна Палестинских Арапа против британске колонијалне владавине као и захтев за независношћу. Услед овог арапског притиска и опозиције, Британци су 1939. објавили „Белу књигу“ („Бели папир“ - White paper) којом је поништена Балфурова декларација и ограничено досељавање Јевреја у Палестину. Овим документом се напушта план о подели Палестине, предлаже стварање јединствене државе којом ће владати Јевреји и Арапи и ништа се неће радити без арапске дозволе. Међутим, и поред ових рестрикција, Јевреји су проналазили начине за имиграцију.

Успостављање државе Израел

Други светски рат и холокауст су однели животе скоро шест милиона Јевреја широм света. Највећи део преживелих су кренули пут Палестине. Заправо, холокауст, иронично, је на неки начин допринео јачању ционистичких идеја, у смислу добијања територије где би слободно живели Јевреји, без страха од прогона. Пред крај Другог светског рата, 1944. године у Њујорку је

¹ Види: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/palmanda.asp

одржана конференција када је представљен план о миграцији два милиона Јевреја из Европе, Блиског истока, северне Африке у мандатну Палестину. Касније, овај план је постао познат као „Једномилонски план“ и постао део званичне политике ционизма (Билтиморски програм – One million plan). Године 1947. Британија је објавила своју намеру да се повуче из Палестине и препустила је новоформираним Уједињеним нацијама да реше проблем, који шаљу посебну комисију да испита ситуацију. Званично, 29. новембра УН предлажу поделу Палестине на јеврејску и арапску државу и део под контролом УН-а око Јерусалима. Јеврејска страна је прихватила овај план, док арапска није, те је дошло до грађанског рата (арапско-јеврејски сукоби 1947-1948). Давид бен Гурион је 14. маја 1948. у Тел Авиву, испод слике Т. Херцла (оснивача политичког ционизма) прочитао Декларацију о независности државе Израел. На овај начин, ционистички главни циљ је остварен - формирана је држава Израел, слободна држава за све Јевреје. Као резултат тог успеха, многе ционистичке институције су постале, званично, државне.

Верски ционизам

Верски ционизам је врста која комбинује идеологију ционизма и верског јеврејског учења, јудаизма. Први ционисти су били политичке оријентације (Херцл) и нису много марили за верску основу. Оно што верски ционизам „узима“ из јудаизма је, свакако, месијанска идеја, идеја о изабраности и идеја о коначном искупљењу јеврејског народа.

Оснивачи идеје верског ционизма су: сефард раби Алкалај (1798-1878) и ашкеназ раби Калишер (1795-1874). Они су критиковали уврежено мишљење да ће месија доћи изненада и били су први рабини који су подржали ционистичке идеје. „У еманципацији јеврејских маса Европе они су видели први корак ка Геула (искупљење) процесу. Сматрали су да ће долазак месије и месијанског времена бити убрзан физичком обновом јеврејског народа која ће се остварити преко окупљања расутих Јевреја света у земљи Израила“ (Тумара, 2012: 101).

Један од најпознатијих рабина 20. века, *Абрахам Исак Кук*, изградио је учење које је помирило идеале ционизма са ортодоксним јудаизмом. Он је кључна фигура „сипања новог вина (секуларног и политичког ционизма) у старе боце (ортодоксни јудаизам)“ (Prior, 1999, 71). По њему, сам ционистички покрет је, уствари, део постепеног месијанског искупљења јеврејског народа. „Ционизам као и секуларни Јевреји окупљени око њега, делали су у корист Бога мада ни сами нису били свесни тога“ (Тумара, 2012: 103). Раби Кук је критиковао „запад“; он настоји да помири свето и профано, јер, по њему, њих покушава да раздвоји управо хришћанство, тј. запад. Прихватио је учење о богоизабраном народу (јеврејском). Насељавањем земље Израилеве и њене обраде, доћи ће до доласка месије и искупљења јеврејског народа, преко којег ће доћи и искупљење свим народима света. У светлу оваквог учења, раби Кук је видео ционизам као Божије средство помоћу кога

се расејани богоизабрани народ окупља у своју свету земљу. И сам секуларни ционизам ће схватити своју улогу тек у сарадњи са верским. Овде је важна и теорија о месијином магарцу, коју нам интерпретира Тумара: „израз почива на тексту из Књиге пророка Захарије 9,9 који најављује долазак обећаног изабраника Божијег који ће обрадовати кћери јерусалимске... преко овог израза раби Кук настоји да оправда легитимитет секуларног ционизма те да га постави у контекст процеса искупљења јеврејског народа и доласка обећаног месије“ (Тумара, 2012: 109). Овде је, како наводи Тумара, секуларни ционизам представљен као магарац, док је религиозни блог представљен као нека врста колективног месијанског тела. Заправо, овај израз означава некога ко обавља прљав посао за другог.

Раби Цви Јехуда Кук (Кук млађи), син раби Абрахама Исака Кука, развијао је идеје свог оца, трансформисао их у свете догме. О искупљењу је говорио као процесу у фазама, од којих је издвојио три: прва фаза је повратак Јевреја из дијаспоре; друга фаза је успостављење заједнице јеврејског народа са Јудејом и Самаријом и трећа фаза је повратак народа Израила Богу и прописима Торе. Шестодневним ратом¹ из 1967. године је завршен период искупљења који је почео холокаустом. Такође, Кук млађи не прави разлику између небеске и земаљске политике. Њихово присаједињавање је омогућено посебношћу богоизабраног народа.

Гуш Емуним

Шестодневни рат из 1967. свакако је прекретница у модерној историји Израела. Света места јудаизма, Зид плача у старом Јерусалиму, Хеброн и Бет Ел поново су била под јеврејском управом. Све ово је деловало као дело надљуди. Управо раби Кук млађи и његови следбеници су сматрали да је, након освајања библијских територија, почео процес искупљења јеврејског народа, а са Шестодневним ратом, верски ционистички блок је почео активније да дела, оснивајући покрет *Гуш Емуним* (Блок верних) 1974. године.

Званично, Гуш Емуним је основан од стране студената раби Цви Јехуде Кука и он је био његов вођа до своје смрти (1982). То је покрет меша-

¹ Шестодневни рат (5-10. јун 1967) рат између Израела, са једне стране, и Египта, Јордана и Сирије, са друге стране, на чијој страни су биле и војске Ирака, С. Арабије, Марока, Алжира, Либије, Туниса, Судана и Палестинске ослободилачке организације. Услед арапских претњи, Израел се одлучио на снажан и изненадан напад на арапске суседе и за шест дана поражава три суседа. Тада почиње окупација Јерусалима и Западне обале, који су били под контролом Јордана, Голанске висоравни која је била део Сирије, те појаса Газе и Синајског полуострва које је контролисао Египат. У међувремену, Синај је враћен Египту (1978), Јордан се одрекао Јерусалима и Западне обале у корист независне палестинске државе. Израел је овом победом стекао надзор над целим библијским подручјем Израила, или 4 пута већу територију од оне из 1949. године. Последице овог рата утичу на геополитичку ситуацију на Блиском Истоку и данас.

вине месијанске идеје јудаизма са модерним обликом национализма. Кук старији и Кук млађи су истакли једну рабинску заповест као максимум овог покрета – „Населити читаву земљу Израиља.“ У светлу тадашњих догађаја, као што су повратак Јевреја, оснивање државе, освајање светог града и сл, идеолози овог покрета су то препознали као знак доласка месијанског доба. Овај покрет је успео да ублажи тензије између ортодоксног јудаизма и модерног национализма, тврдећи да је целокупан ционистички покрет, иако првобитно секуларан, заправо религиозан, свет. Почени ционизам је био политички, секуларни, али верски ционизам (са Гуш Емуним покретом на челу) сматра да ће главну улогу у будућности одиграти, управо, овај религиозни блок. „Својим пионирским жаром да насели освојене територије у рату из 1967. године, елан Гуш Емуним покрета на неки начин се може поредити са духом пионирског ционизма отелотвореном у кибуц покрету“ (Тумара, 2012: 123). На почетку свог деловања, био је у опозицији званичне државне политике, али након изборне победе Ликуд¹-а, дошло је до подршке циљевима овог покрета (Inbari, 2007: 704).

Историјат овог покрета може се паралелно пратити уз историјат насељавања територија освојених у Шестодневном рату. Према подели Тумаре могуће је издвојити пет етапа:

- период 1967-1977, када су основана прва два насеља која је директно спонзорисала држава Израел
- период 1977, када је Менахем Бегин постао премијер, а Аријел Шарон² министар пољопривреде. Они су радили на оснивању нових насеља на територији Западне обале и Појасу Газе.
- период 1993-2000, када се број насељеника повећао. Ово је период мировног Осло процеса
- период евакуације насеља, почетак тзв. Плана повлачења са окупираних територија (почео августа 2005).

Како сумира Тумара, може се претпоставити да ће пети период представљати излазак из кризе овог покрета и прегруписање са десничарском политиком Нетанјахуа. Свакако је да ће верски ционизам бити усмерен ка Јерусалиму.

Модел понашања овог покрета може се окарактерисати као: протестни покрет, политички покрет, покрет насељавања и покрет идеолошке социјализације (Newman, 2005: 200). Иако је покрет подржавао десничарску идеологију, није се либио да протестује и против „левих“ и „десних“ Влада, када су им циљеви били угрожени. Главна политичка партија повезана са

¹Ликуд – највећа израелска партија деснице. Корене има у ревизионистичком ционизму, либералној и националистичкој идеологији. Под вођством Менахем Бегина 1977, први пут преузела власт. Тренутно, израелски премијер, Бенјамин Нетанјаху, је вођа ове странке.

² Аријел Шарон (1928-2014) генерал и премијер Израела (2001-2005), као члан партије Ликуд.

идеологијом Гуш Емуним је „Национална верска партија“¹ која је пре Шестодневног рата била странка компромиса секуларног и религиозног Израела, да би након тога била окренута десничарској, политичкој идеологији, залажући се за задржавање освојених територија и успостављање насеља широм ових подручја. Иако се овај покрет фокусира на Земљу Израила, државу Израел и војску Израела, са верског становишта, као конститутивне елементе светости и део процеса искупљења јеврејског народа, тврдили су да је практична акција незаобилазни фактор у свему томе. Управо насељавање освојених територија представља практични део. Термин „hitnashlut“ описује јеврејског освајање Обећане земље, након египатског ропства и овај појам је, за Гуш Емуним, прожет историјским и религијским значајем, јер подцртава директну везу између освајања Исуса Навина и насељавања после Шестодневног рата (Newman, 2005: 200).

Оно што је заједничко у самом покрету, јесте богоизабраност јеврејског народа и његова света мисија, нераскидива веза коју он има са светом земљом, израелско-палестински сукоб као сукоб добра и зла, покушаји мира осуђени на пропаст, искупљење читавог света ће наступити када народ Израила наследи целокупну територију од Бога обећане му земље, светост те земље, историја као комуникација са Богом. Што се тиче супротстављених ставова унутар тора, једно од главних питања, поред питања ауторитета, границе свете земље, динамике процеса искупљења, става према изолацији Израела, статуса Арапа и мировног процеса, јесте и питање подручја Храма у Јерусалиму, тј. питање изградње Трећег храма. То је најсветије место јудаизма и треће место по светости у исламу (после Меке и Медине), и често је главни извор тензија у израелско-арапском сукобу. Заправо, традиција забрањује Јеврејима да уђу на подручје храма, јер Халаха (јеврејске правне обавезе) сматра да су сви Јевреји ритуално нечисти (дошли у контакт са покојником). Када су Јевреји у Шестодневном рату освојили стари град Јерусалима, издата је наредба Врховног рабината да се забрањује улазак на подручје храма. Данас, према званичним рестрикцијама, Јевреји могу посетити ово подручје али само одређена места у одређеним данима, и то као туристи. Забрањен је било какав верски ритуал (певање, молитва, клањање). Постоје многобројни јеврејски покрети који захтевају „слободу молитве“ на подручју Храма.

Закључна разматрања

Ционизам, као последица еманципације, асимилације, антисемитизма, плод је европског 19. века. Често се упоређује са националним покретима у 19. веку иако између њих и ционистичког покрета стоје извесне разлике.

¹ National Religious Party (NRP) – основана 1956. Распуштена 2008. и спојена са Националном Унијом (The National Union) у нову странку – Јеврејски дом (The Jewish Home).

Највећи проблем ционизма је био, парадоксално, јеврејски народ, јер је сам покрет имао опозицију у свом народу. Међутим, важност овог покрета лежи управо у чињеници да је, историјски гледано, успео да савлада све препреке на свом путу: иако Јевреји нису били политички организовани пред слом Отоманске империје, ционизам је то успео; иако је већина народа имала своју „славну“ прошлост, Јевреји су имали „паузу“, будући да су били расејани; иако се родио у мислима једног човека, покрет је остварио свој циљ; створена је јеврејска држава (Израел) иако у почетку тамо није живео велики број Јевреја, па је ционистички (политички) покрет и ову препреку решио, како откупом земље, тако и масовним насељавањем. И док је покрет на свом почетку био чисто политички (тзв. „херцлијански ционизам“), касније је преузео верске елементе. Јевреји, који су себе сматрали (и сматрају) богоизабраним народом Божјим, одувек су били религиозни и свој идентитет су црпели из јудаизма. Ционизам је од јудаизма „позајмио“ кључне појмове, притом их обликовавши дајући им нови смисао и значење, као што су јеврејство, Обећана земља, језик, Библија. „Ционизам је прихватио Библију, редефинисао је као национално-историјски текст, и покушао да је трансформише у примарну митску инфраструктуру за нову историографију јудаизма као националности“ (Kimmerling, 1999: 346). Зато је, донекле, и разумљива синтеза верског и секуларног, односно верског и националног у случају ционизма. Наиме, када је проглашена држава Израел, Давид бен-Гурион је прочитао Декларацију о независности државе Израел, у којој се јасно помињу верски мотиви, као што су: геула (искупљење), тефила (молитва), Стена Израела (Бог). Даља историја јеврејског народа је показала да ли је успела ова ционистичка синтеза сакралног и секуларног.

Литература

- Армстронг Карен, *Битка за Бога*, Шахинпашић, Сарајево, 2007.
- Арент Хана, *Извори тоталитаризма*, Феминистичка издавачка кућа 94, Београд, 1998.
- Бубер Мартин, *Национализам и Цион*, *Градац*, бр. 126-127, Чачак, 1997.
- Данон Цадик, *Збирка појмова из јудаизма*, Савез Јеврејских општина Југославије, Београд, 1996.
- Дубнов Симов, *Кратка историја јеврејског народа*, Савез јеврејских општина Југославије, Београд, 1982.
- Кинцлер Клаус, *Верски фундаментализам: хришћанство, јудаизам, ислам*, Клио, Београд, 2002.
- Надовеза Бранко, *Ционизам: идеологија и политичке основе*, Милирекс, Београд, 2011.
- Пејашиновић Зоран, *Ционистички покрет: од Базелске до Балфурове декларације*, Арс либри, Београд, 1997.
- Суботић Милан, *Гаврил Державин: прилог (пред)историји „јеврејског питања“ у Русији* (10.10.2015)

- Тумара Небојша, *Света замља, Месија и Месијин магарац*, Каленић, Крагујевац, 2012.
- Хавел Борис, *Аранско-израелски сукоб*, Наклада Љевак, Загреб, 2013.
- Хавел Борис, *Секуларизам и настанак Државе Израел*, Политичке анализе, бр.4, 2013. (22.11.2015)
- Херцл Теодор, *Јеврејска држава*, Нови либер, Загреб, 2011.
- Eisen Robert, *The peace and violance of Judaism, from the Bible to modern zionism*, University press, Oxford, 2011.
- Eliezer Don-Yehiya, *Jewish Messianism, Religious Zionism and Israeli Politics: The Impact and Origins of Gush Emunim*, Middle Eastern Studies, Vol. 23, No. 2 (Apr., 1987), pp. 215-234. (22.11.2015)
- Gottheil, Richard J. H, *Zionism, The Jewish publication society of America*, Philadelphia, 1914.
- Ian S.Lustick, *For the Land and the Lord: Jewish Fundamentalism in Israel*, Council on Foreign Relations Press, (1998), (22.11.2015)
- Inbari Motti, *Fundamentalism in Crisis*, Journal of Church and State, Vol. 49, No. 4 (2007), pp. 697-717. (22.11.2015)
- Inbari Motti, *Religious Zionism and the Temple Mount Dilemma-Key Trends*, Israel studies, Vol. 12, No. 2, (2007), pp. 29-47, (22.11.2015)
- Inbari Motti, *When prophecy fails*, Modern Judaism, Vol. 29, No. 3, (2009), pp. 303-325, (22.11.2015)
- Jones Clive, *Ideo-theology and the Jewish State: From conflict to conciliation*, British Journal of Middle Eastern Studies, Vol. 26, No. 1 (May, 1999), pp. 9-26. (22.11.2015)
- Kimmerling Baruch, *Religion, Nationalism and Democracy in Israel*, Constellations, Vol. 6, No. 3, (1999), pp. 339-363, (22.11.2015)
- Newman David, *From Hitnachalut to Hitnatkut Gush emunim*, Israel studies, Vol. 10, No. 3, (2005), pp. 192-224, (22.11.2015)
- Prior Michael, Tranby Eric, *Zionism and the state of Izrael*, Routlege, London, 1999.
- Waxman Chaim I, *Messianism, Zionism, and the State of Israel*, Modern Judaism, Vol. 7, No. 2 (1987), pp. 175-192, (22.11.2015)

Mladen Aleksić

Faculty of Orthodox Theology

University of Belgrade

mldnlksc@yahoo.com

ZIONISM: HISTORICAL AND RELIGIOUS REVIEW

Summary

The work aims to present the development of the Zionist movement, historically, with special emphasis on religious Zionism. How is the movement itself highly branched, here we focused on political and religious elements, where we want to show that Zionism is, in essence, inseparable from Judaism.

In the first part of the paper, the historical development of Zionism, we presented a brief history of the Jewish people and the establishment of the State of Israel, turning from God to Abraham, through Haskala, the Jewish question in Russia, pogroms, Zionist Congress, to the proclamation of the state.

In the second part, we dealt with religious Zionism, as a separate branch of the movement. We demonstrated that the differences prevailing in the movement but also the common elements without suffering the sight of the biblical texts. Special emphasis we put on Gush Emunim, which was of great importance to this movement.

Keywords: *zionism, Jews, religion, politics, Israel.*